

АСЭНСАВАННЕ ХРЫСЦІЯНСКАГА І ЯЗЫЧНІЦКАГА Ў ПАЭМЕ “МАРГЕР” УЛАДЗІСЛАВА СЫРАКОМЛІ

Уладзіслаў Сыракомля перадусім вядомы беларускаму чытачу ў амплуа вясковага лірніка. Тым не менш, пісьменнік не застаўся раўнадушным да гісторыі роднага краю, праявіў сябе як кразнаўца. У гэтым упэўніваемся, перагортваючы старонкі нарысаў, напрыклад, “Вандроўкі па маіх былых ваколіцах”, “Мінск”, “Нёман ад вытокаў да вусця”.

Напрыканцы аднаго з лістоў у выданне “Gazeta Warszawska” ад 23 чэрвеня 1855 года Уладзіслаў Сыракомля зазначае: “Справа вялікага значэння, як збіраць з чыста гістарычнай мэтай легенды, што маглі застацца з часоў дахрысціянскай славяншчыны, так і па-мастацку ўзнаўляць у паэзіі тую мінуўшчыну, што сінеецца з імглы вякоў, – мінуўшчыну, некаторыя звесткі аб якой запісала для нас гісторыя, а некаторыя мы выкапалі з курганоў” [3, с. 533]. Гэтае выказванне падкрэслівае значнасць працы на ніве “шляхецкай літаратуры”, якую Сыракомля супастаўляе з народнай, выяўляючы ў ёй сінтэз кніжных гістарычных ведаў і народнай мудрасці, падкрэсліваючы важнасць творчасці Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, называючы яго “адзіным працаўніком народнай літаратуры” (з улікам, відавочна, моўнага аспекту). Нельга не пагадзіцца, што як “народная”, так і “шляхецкая” літаратура, названая ў гэтым жа лісце “выцвілай”, была нівай працы самога Уладзіслава Сыракомлі. Пры гэтым яго “шляхецкія” творы падаюцца не простым пераказам выпадкаў з гісторыі, але мастацкай іх перадачай з характарамі, якія падкрэсліваюць выключнасць узноўленых падзей.

Некаторыя буйныя ліра-эпічныя Сыракомлевы творы на гістарычную тэматыку не дастаткова шырока прадстаўлены ў беларускім

літаратуразнаўстве. Перакладаліся адзначаныя творы часткова, як паэма “Urodzony Jan Dęboróg” (“Дабрародны Ян Дэмбарог”) – Ул. Мархель і К. Цвірка, “Córa Piastów” (“Дачка Пястаў”) – ў перакладзе К. Цвіркі, гутарку “Starosta Kopanicki” “Староста Капаніцкі” і інш. Сярод драматычных твораў можна назваць “гістарычную драму з XVII веку” “Możnowładcy i sierota (Zofija Xiężniczka Shucka)” (“Магнаты і сірота, або Зоф’я, князеўна слуцкая”), перакладзеную на беларускую мову і даследаваную Ірынай Багдановіч.

У шэрагу гістарычных твораў і паэма “Margier” (“Маргер”), якая была апублікавана ў 1855 годзе, аднак, не перакладалася на беларускую мову. Рускамоўны пераклад з’явіўся яшчэ ў 1888 годзе ў штотымсячным часопісе “Русская мысль”, дзякуючы Ліадору Пальміну. Варта адзначыць, што ў 1879 годзе на рускай мове выйшаў першы том твораў Людвіка Кандратовіча, у які ўвайшлі, напрыклад, гутарка “Староста Копаницкий”, паэма “Ян Дэнборог” і іншыя творы, у другі том павінна была ўвайсці, побач з іншымі, паэма “Маргер”).[4, с. 4].

У паэме “Margier” (“Маргер”), Сыракомля бярэ за аснову падзеі XIV ст. (1336). Дзеянне адбываецца ў замку князя Маргера ў Пулене (ням. Pullen, польск. Pulin [7, с. 364], у часы Сыракомлі – мястэчка Троцкага павета Віленскай губерні). Аснова сюжэта – трагічная гісторыя нязломнасці: князь Маргер, які бачыць немагчымасць супраціўлення захопнікам, сам вынішчае ўсіх, хто застаўся ў замку, а пасля забівае сваю дачку і самога сябе. Пра замак і яго захоп крыжакамі маюцца звесткі ў “Хроніцы” Мацея Стрыйкоўскага [3, с. 309 – 312]; згадвае яго ў сваёй “Истории России с древнейших времен” [2, с. 244 – 246] Сяргей Салаўёў у кантэксце характарыстыкі хрысціянізацыі Усходняй Еўропы пры князях Альгердзе і Кейстуце. Фігуруюць гэтыя падзеі і ў даследаваннях XX ст., напрыклад, у нарысе Міколы Ермаловіча “Старажытная Беларусь” [1, с. 35 – 36]. Некалькі ключавых ліній сюжэту паэмы ствараюць агульную карціну, адлюстраваную аўтарам на аснове гісторыі крыжовых паходаў на Вялікае Княства Літоўскае. Сыракомля вылучае постаці гістарычных і вымысленыя. Сярод чыста гістарычных аўтар называе князя Маргера, старую літоўскую варажбітку, Магістра крыжакоў, а таксама Рансдорфа Варнэра. Дзеля выяўлення тыповых характараў дзяўчат і ваяроў старой Літвы Сыракомля ўводзіць у паэму такіх персанажаў, як Эгле і Лютась.

Ва ўсіх названых крыніцах падкрэсліваюцца выключна асцярожныя норавы літоўскіх князёў, якія не жадалі залежнасці ні ў рэлігійных, ні ў тэрытарыяльных, ні ў палітычных адносінах. Уладзіслаў Сыракомля паказвае перыяд, калі многія вялікія князі дагэтуль прымалі ўжо хрысціянскую веру. Гістарычна, трэба сказаць, заходняя культура пранікала на тэрыторыі Літвы ў хвіліны кароткага вайсковага зацішша.

Паводле С. Салаўёва падзеі ў Пунэ апісаныя наступным чынам: “У 1336 годзе прыехаў у Прусію маркграф Брандэнбургскі, граф Генебергскі і граф Намурскі са шматлікімі войскамі, каб дапамагаць Ордэну ў вайне з

язычнікамі. Магістр Ордэна скарыстаўся зручным выпадкам, рушыў разам з паплечнікамі на Літву і асадзіў Пунэ, астрожак, які служыў прытулкам для Літвы, што вярталася з набегав. На гэты раз у астрожку схавалася чатыры тысячы мясцовых жыхароў з жонкамі, дзецьмі і з усёй маёмасцю. У хрысціянскім апалчэнні было шмат вайсковых машын, якія так паспяхова білі ў сцены астрожка, што абложаныя хутка заўважылі немагчымасць абараняцца надалей і, нягледзячы на тое, вырашылі лепш загінуць з жонкамі і дзецьмі, чымся скарыцца ворагу; бараніліся да апошняга, страцілі шмат народу на вылазках; усе, хто быў здольны да бою, былі параненыя, а між іншым частка сценаў была расхістана таранамі, другая ж – пагражала абрынуцца ад падкопаў. Тады ліцвіны перабілі жонак і дзяцей, паклалі трупы іх на велізарнае вогнішча, нагрувашчанае пасярод умацавання, падпалілі яго і пачалі самі забіваць адзін аднаго, большую частку забіў Маргер, начальнік крэпасці, пакляўся, што па смерці сваіх паплечнікаў пазбавіць жыцця самога сябе; моцна дапамагла Маргеру адна старая, якая абезгаловіла сякерай сто ратнікаў і пасля ўчыніла самазабойства на вачах у непрыяцеляў, якія ўваходзілі ва ўмацаванне. Немцы без перашкодаў узялі крэпасць; ліцвіны, што засталіся ў жывых, самі кідаліся пад удары мячоў. Маргер стрымаў сваё слова: ён біўся яшчэ з суполкаю адчайных адважных і, калі ўсе яны загінулі, рынуўся ў сутарэнні, дзе схаваў сваю жонку, забіў адразу яе, а пасля і самога сябе” [2, с. 244 – 246].¹⁶

Раскрываючы норавы рыцараў-крыжакоў, якія не адпавядаюць хрысціянскаму светапогляду, падкрэсліваючы фармальны падыход у абрадах і традыцыях, пісьменнік высвятляе ісцінныя для іх падставы паходаў. Яскравыя апісанні таго, як пасля бою ваярам спраўляюць споведзі, а пасля адпраўляюць забіваць зноў. Ствараецца ўражанне, што крыжакі бы спісаныя з герояў сярэднявечнага фальклору: прагныя да багацця, слабыя да плоцкіх пацехаў, недалёкія. Дарэчы, вобраз Рансдорфа супрацьпастаўляецца кагорце паплечнікаў. Разам з тым, Уладзіслаў Сыракомля абсалютна не ідэалізуе ваяроў-ліцвінаў. Яны роўна такія ж вайскоўцы, салдаты, якія ведаюць сваю справу і ненавідзяць ворагаў:

Litwin zemstą kipiący, a na jęki głuchy,
Odziera z szyj rycerskich złociste łańcuchy,
Odziera miecz od boku, szarpie helm bogaty,
I płaszcze z krzyżem Pańskim rozdziera na szmaty;
Albo żyłaste ręce, jako sępie szpony,
Zapuszcza w trupią brodę, we włos utrefiony,
I targa, i znieważa ostatki człowieka,
Gdzie słyszy bicie serca, pierś na pół rozsieka” [6; с. 11].

Вельмі паказальны момант, калі рыцар Маргера знаходзіць паўмёртвага Рансдорфа, спачатку схіляецца да яго, бачыць, што чалавек жывы, а пасля, пазнаўшы ў ім ворага, гатовы адразу ўчыніць расправу. Ваяры-ліцвіны хоць нейкім чынам могуць быць апраўданыя ў сваіх паводзінах, бо абараняюцца.

¹⁶ Пераклад з рускай наш – М.В.

У той час, як рыцары-крыжакі, хрысціяне, ўяўляюць сабе ліцвінаў шматбожнікамі, успрымаючы іх веру нібы нецывілізаваныя перажыткі мінуўшчыны, язычнікі бачаць вытаптаных палеткі і спаленыя вёскі.

Трэба сказаць, што апавядальнік спачувае літоўскай зямлі і людзям. Акрамя таго, пісьменнік звяртае асаблівую ўвагу на тое, як ліцвінаў бачыць палонены Рансдорф. Яго ратуюць, пакідаюць бы трафей, але тут вязень сустракае Эгле, знаёміцца з мудрым Лютасем, і цалкам змяняецца яго погляд на насельнікаў Пулена. Крыважэрныя паганцы, па сутнасці, ратуюць ворагу жыццё, пры гэтым, рызыкуючы сваім. Рансдорф жа, хоць удзячны і закаханы, застаецца адданым вернікам і ваяром, таму змушаны ісці на Пулен зноў, незалежна ад свайго жадання.

Уладзіслаў Сыракомля асэнсоўвае ў паэме “Маргер” гісторыю крыжовых паходаў на Літву праз выключны выпадак замка Пулен, падкрэсліваючы вернасць перакананням і хрысціянаў, і язычнікаў. Па сутнасці, у маральным плане, у паводзінах яны вельмі блізкія, нягледзячы на тое, што супрацьпастаўлены адны другім. І на прыкладзе Рансдорфа запэўніваемся, наколькі мізэрнымі робяцца памкненні аднаго супраць палітычных амбіцый многіх.

Літаратура

1. Ермаловіч, М. Старажытная Беларусь: Віленскі перыяд / М. Ермаловіч. – Мінск: Выдавецкі цэнтр “Бацькаўшчына”; МП “Бесядзь”, 1994. – 91 с.
2. Соловьев, С. М. История России с древнейших времен. Тома 3–4. Отв. ред.: И. Д. Ковальченко, С. С. Дмитриев // С. М. Соловьев. Сочинения в восемнадцати книгах. Книга II. – Москва: “Мысль”, 1988. – 765 с.
3. Стрыйковский, М. О началах, истоках, достоинствах, делах рыцарских и внутренних славного народа литовского, жмудского и русского, доселе никогда никем не исследованная и не описанная, по вдохновению божьему и опыту собственному. Часть I / М. Стрыйковский; пер. В. Т. Поляковский. – Москва – Берлин: “Директ-Медиа”, 2015. – 448 с. (Паводле выд.: *Kronika Polska, Litewska, Żmudzka i wszystkiej Rusi*. – Кёнігсберг, 1582).
4. Сыракомля, У. Выбраныя творы, Уладзіслаў Сыракомля; уклад., прадм., камент. К. Цвіркi. – Мінск : Беларуская навука, 2010. – 584 с.
5. Сырокомля, В. Избранные стихотворения Людвиг Кондратовича (Владислава Сырокомля) / переводы Д. Минаева и др. – Москва, издание В. М. Лаврова и В.А. Федотова, 1879. – Т. 1 – 1897. – 462 с. С. 4.
6. Margier, poemat z dziejów Litwy. Poezye Ludwika Kondratowicza (Władysława Syrokomli) z portretem autora. Tom II // Nowa Biblioteka pisarzy polskich. Tom XIV. Nakładem Karola Miarki. Mikołów. – Warszawa, 1908. – 328 s.
7. Słowaczyński, Jędrzej. Polska w kształcie dykcyonarza historyczno-statystyczno-geograficznego. Paryż, wyd. w drukarni Bourgogne et Martinet 1833 – 1838. 502 s. S. 364.